

№ 40 (297)
Кастрычнік 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Рамяство: майстрыха з Вялікіх Навасёлак –** стар. 2
- **«Дзяды»: подзвіг маці –** стар. 3
- **Асоба ў краязнаўстве: Леанід Акаловіч –** стар. 5

Другія Тышкевіцкія чытанні ў Лагойску

16 кастрычніка на базе Лагойскага гісторыка-краязнаўчага музея імя К. і Я. Тышкевічаў прайшла абласная навуковая канферэнцыя – «Другія Тышкевіцкія чытанні». Удзельнікі і госці канферэнцыі (супрацоўнікі раённага гісторыка-краязнаўчага музея і кафедры музеязнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, краязнаўцы, музейныя работнікі з Вілейкі) сабраліся на Цэнтральнай плошчы каля будынка райвыканкама, каб урачыстым ускладаннем кветак да магілы К. Тышкевіча пачаць мерапрыемства. Затым яны наведалі знакавыя мясціны, звязаныя з жыццём і дзейнасцю Тышкевічаў, а менавіта: касцёл, пабудаваны на месцы, дзе раней знаходзілася крыпта роду, царкву Св. Мікалая і цудадзейную крынічку каля яе, будынак колішняй палатнянай фабрыкі і рэшткі палаца, у якім крыху больш за паўтара стагоддзя таму размяшчаўся першы на тэрыторыі Беларусі музей.

На пленарным пасяджэнні выступілі Г. Драгунова – намеснік старшыні Лагойскага райвыканкама, А. Смолік – загадчык кафедры культуралогіі БДУКіМ, П. Вабішчэвіч – начальнік аддзела культуры Лагойскага райвыканкама. Потым удзельнікі канферэнцыі разышліся па секцыях (іх было 2 – гісторыі і археалогіі і краязнаўчая). Адпаведную атмосферу стваралі малюнкi і карціны ўдзельнікаў «Тышкевіцкага пленэру», які напярэдадні прайшоў у Лагойску.

У секцыі гісторыі і археалогіі свае даклады прадставілі С. Жыгунова («Віленскі музей старажытнасцяў»), І. Колабава («Нумізматычная калекцыя Лагойскага музея Тышкевічаў»), А. Нароўская («Гравюры ў мастацкай калекцыі К. і Я. Тышкевічаў»), А. Паўлава («Дакументы роду Тышкевічаў»), А. Трусаў («Вяртанне навуковай спадчыны братоў Тышкевічаў»), Г. Карпечанка («Канстанцін Тышкевіч і паўстанне 1830–1831 гг.»).

У секцыі краязнаўства вялікую цікавасць выклікалі даклады І. Бамбешкі «Экспедыцыйнае даследаванне Лагойшчыны ў 1923 г.» і М. Петуха «Вялля – крыніца жыцця», якія суправоджаліся паказам слайдаў, а таксама паведамленне М. Міхалевіча і В. Кастэнкі «Корчмы ў кнізе К. Тышкевіча «Вілія і яе берагі»» (на жаль, В. Кастэнка па трагічнай выпадковасці не дажыў да канферэнцыі, у якой так хацеў узяць удзел).

Кожны з удзельнікаў мерапрыемства атрымаў на памяць карту Лагойскага раёна, буклет, выдадзены кафедрай гісторыі Беларусі і музеязнаўства БДУКіМ спецыяльна да гэтага дня асобнік зборніка «Другія Тышкевіцкія чытанні».

Завяршылася канферэнцыя круглым сталом, на якім было вырашана наступныя «Тышкевіцкія чытанні» правесці ў Вілейцы.

Дзіяна РАМАДЗІНА,
старшы навуковы супрацоўнік
Лагойскага гісторыка-краязнаўчага
музея імя К. і Я. Тышкевічаў

Лёс Нясвіжскага палаца

У Нясвіжы 20 кастрычніка адбылася міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Нясвіжскі палац Радзівілаў: гісторыя, новыя даследаванні. Вопыт стварэння палацавых музейных экспазіцый». У старадаўняй ратушы сабраліся навукоўцы, даследчыкі, прадстаўнікі дыпламатычнага корпуса, дзяржаўных органаў і грамадскасці, каб у чарговы раз абмеркаваць сітуацыю вакол аднаго са знаных помнікаў нашай даўніны і практычна адзінага аўтэнтычнага палаца. Важкасці гэтай сустрэчы дадала і тое, што ў ёй бралі ўдзел прадстаўнікі славутага роду Радзівілаў – з Польшчы пры-

ехалі Мацей і Мікалай Радзівілы. Яны ж перадалі Нацыянальнаму гісторыка-культурнаму запаведніку «Нясвіж» чарговую (трэба спадзявацца, не апошнюю) порцыю дарункаў. На гэты раз калекцыю рарытэтаў папоўнілі два арыгінальныя партрэты Януша Радзівіла і Мікалая Радзівіла Сіроткі, шэсць копіяў сямейных партрэтаў Радзівілаў, а таксама копія абраза, які знаходзіўся ў замкавай капліцы. А Мацей Радзівіл паведаміў, што ўжо заказана жывапісная копія абраза Божай Маці, якая разам з 40 копіямі партрэтаў Радзівілаў будзе перададзена Нясвіжу.

Да ўдзельнікаў канферэнцыі звярнуліся міністр культуры Беларусі Павел Латушка, першы намеснік старшыні Мінскага абласнога выканаўчага камітэта Віктар Шчэцька, старшыня Нясвіжскага райвыканкама Ігар Маркар, старшыня Нацыянальнай камісіі Беларусі па справах ЮНЕСКА Уладзімір Шчасны, паслы Польшчы і Украіны ды іншыя паважаныя асобы. У ратушы была паказана адна карціна з оперы Яна Давіда Голанда «Чужое багацце нікому не служыць», якую паставіў Дзяржаўны акадэмічны вялікі тэатр оперы Беларусі.

Затым вучоныя з Беларусі, Польшчы, Літвы да самага вечара абмяркоўвалі важныя пытанні жыцця і дзейнасці Радзівілаў, канцэптуальны, сацыялагічны і музейлагічны аспекты стварэння экспазіцыі ў Нясвіжскім палацы, віртуальнай рэканструкцыі дакументальнай спадчыны і кніжных збораў Радзівілаў, лёс дакументаў архіва, выкарыстання палацаў роду Радзівілаў у сучасных Польшчы, Літве, Беларусі, Украіне і шмат якія яшчэ праблемы. Пасля ўсяго быў прыняты выніковы дакумент, у якім пазначаны абрысы далейшай працы па завяршэнні рэстаўрацыі і правядзенні музейфікацыі Нясвіжскага палаца.

Анатоль БУТЭВІЧ

Цяжкі лёс шчаслівай майстрыхі

Жыве на Дзяржыншчыне, у вёсцы Вялікія Навасёлкі, цікавая жанчына, выдатная майстрыха, захавальніца старадаўніх майстэрстваў і традыцый. Нядаўна я наведваў яе. Да вёскі мяне падвёз і прадставіў Ксенія Лявонаўне Падвербнай, гераіні гэтага артыкула, паважаны на Дзяржыншчыне старшыня раённага Савета Канстанцін Раманавіч Немчык, жыхар Вялікіх Навасёллак. Гаспадыня гасцінна правяла нас у чыста прыбраны пакой, шчодро аздоблены хатнімі рэчамі, якія былі некалі звыклымі ў кожнай сялянскай хаце: саматканымі покрывамі, ручнікамі, сурвэткамі. Вышыўкі на гэтых, яе рукамі зробленых мастацкіх вырабах, здаецца, увабралі ў сябе ўсе колеры вясёлкі. На вокнах у гаспадыні – шмат кветак, а на сценах – мноства ікон.

Ксенія Лявонаўна Падвербная

Ксенія Лявонаўна – вядомая на Дзяржыншчыне майстрыха: вышывальніца, выдатная ткачыца. Яе майстэрства адзначана дыпламам: яна была ўзнагароджана Мінскім абласным упраўленнем культуры за захаванне лепшых узораў традыцыйнага народнага ткацтва і за ўдзел у абласной выстаўцы «Традыцыйнае ткацтва Міншчыны». Прызнацца, мне спачатку не верылася, што гэтыя бялюжкія, як снег, ільняныя покрывкі зробленыя яе рукамі, а не фабрычнага вырабу. Але ж гэта так. Яшчэ нядаўна ткацкі станок, які Ксенія Лявонаўна перавезла са сваёй радзімы – Касцюковіччыны, што ў Магілёўскай вобласці, стаяў у яе пасярод пакоя, і на ім вырабляла гэтыя дзівосныя рэчы. Ксенія Лявонаўна дастае са скрыні свае шматлікія тканіны, вышываныя вырабы і распавядае пра сябе, пра свой нялёгкі жыццёвы шлях.

Нарадзілася яна ў 1923 годзе ў адной з вёсак Касцюковіцкага раёна. У сям'і было сям'яра дзяцей: пяць сыноў і дзве дачкі. Бацька яе рана пайшоў на той свет, і маці давялося адной гадаваць і выхоўваць дзяцей. Малая Ксенія скончыла толькі чатырохгодку, бо, па-першае, школа знаходзілася за 7 кіламетраў ад дому, а па-другое, трэба было

дапамагаць маці па гаспадарцы. І ў раннім узросце яна пайшла працаваць у калгас. З маленства Ксенія Лявонаўна пасвіла і свіней, і коней, затым працавала і звеннявой, і брыгадзірам. Агульныя працоўны стаж яе ў сельскай гаспадарцы – ажно 55 гадоў. Навучылася Ксенія і лапці плесці з лыка: гэты сялянскі абыткі яна вырабляла для ўсёй сям'і. У 14–15 гадоў Ксенія асвоіла і ткацкае, і вышывальнае майстэрствы. З маленства яна прыглядалася, як гэта робіць яе маці альбо суседзі, і з цягам часу навучылася сама.

У Вялікую Айчынную вайну ўсе яе пяцёра братоў пайшлі на фронт і не дажылі да мірных часоў. Муж Ксеніі Лявонаўны вярнуўся з фронту інвалідам, без адной рукі. Вёска яе спазнала лёс Хатыні. Апынуўшыся без даху над галавой, доўгі час ёй давялося разам з маці і сястрой жыць у зямлянцы. Муж Ксеніі Лявонаўны, інвалід вайны 2-ой групы, памёр у 1980 годзе, і сястра яе, якая жыла і працавала ў Мінску, пераканала Ксенію Лявонаўну пераехаць з Магілёўшчыны бліжэй да сябе. Так яна і апынулася ў Вялікіх Навасёлках, дзе адпрацавала ў мясцовым калгасе на паляводстве 15 гадоў. Вырасціла Ксенія Лявонаўна дзвюх дачок і сына.

Адна з дачок жыве і працуе ў Дзяржынску, другая – у Мінску, а сын – у Оршы.

Ксенія Лявонаўна не скардзіцца на свой цяжкі лёс, яна лічыць сябе шчаслівай. Галоўнае крэда яе жыцця – неслі ў свет дабро, не трымаць злосці нават на таго, хто яе пакрыўдзіў. Яна – глыбока веруючая, і кажа, што трэба дараваць людзям, а нам усім дарае Гасподзь Бог.

Спрадвеку на Беларусі жыхары вёсак выпякалі свой хлеб. Сёння Ксенія Лявонаўна адна з тых нешматлікіх, хто захавваў традыцыйны хлебпячэння. Яна ніколі не купляе ў краме хлеб, а выпякае яго сама. А гэтае майстэрства Ксенія Лявонаўна прывезла таксама са сваёй радзімы. Хлеб яе атрымліваецца з кіслінкай, вельмі смачны і добра захоўваецца, не чарсцее на працягу цэлага тыдня. Ад маці яна завяла, што перш чым пачаць пячы хлеб, кожны бохан трэба аздобіць крыжом.

Да Ксеніі Лявонаўны часта наведваюцца дзеці – вучні Навасёлкаўскай сярэдняй школы, з якімі яна сябруе і перадае ім сакрэты свайго майстэрства. Часта яе запрашаюць і ў школу на сустрэчу з вучнямі. А ў багатым на экспанаты школьным краязнаўчым музеі экспануюцца і яе мастацкія вырабы.

Лістапад

1. Усе святыя. Памінальны дзень.
2. Задушны дзень. Памінальны дзень.
4. Казанская. «Хто на Казанскую жаніхаецца, той не пакаецца».
7. Змітраўскія Дзяды. Асяніны. «Святыя дзяды, за вём вас...».
8. Зміцер. «Да Змітра дзеўка хітра». Канец надзеі выйсці замуж у гэтым годзе.
9. Тодар. «На Тадора поўна камора».
10. Параскі. Апякунка жанчынаў і рукадзелля.
11. Настуся. Настуся стрыжэ авечкі. Марцін.
12. Артошка. Пачатак прадзення.
14. Кузьма-Дзям'ян. Свята шаўцоў і кавалёў. Апекуны земляробства і вяселля.
21. Міхайлаў дзень. Абаронца ад грому. Мядзведзі ідуць у спячку.
22. Матрона. «З Матроны становіцца зіма».
22. Хвёдар Студзенец. «Хвёдаравы вятры галоднымі ваўкамі скуголяць».
25. Іван Міласцівы. Дзень падарункаў. Кацярыны. «Кацярына забрала лета».
- 27/14. Юстыніян. Піліп – прэдадзень Піліпоўскага посту (да 7 студзеня).
28. Піліпаўка – перадкалядны пост.
29. Адвент. Перадкалядны пост. Мацей. «На Мацея зіма паце».
30. Андрэй. Дзівочае свята.

У народным календары на 2009 год прадстаўлены асноўныя святы і прысвяцікі з магчымымі кароткімі тлумачэннямі, прыкметамі і г.д. Дні, якія адзначаюць беларусы-каталікі, выдзелены курсівам. У праваслаўныя яны замацаваны за старым, юліянскім календаром, што мае 13 лішніх дзён. Зорчак /*/ пазначаныя святы «рухомай» царкоўнай пасхаліі.

Складальнік Алесь Лозка

Пакаідаючы хату гасцінай Ксеніі Лявонаўны, я вёз да сябе ў Дзяржынск падарунак – духмяны бохан свежаспечанага хлеба. Бадай, гэта самы адметны падарунак у маім жыцці! Пах падоранага хлеба ўскалыхнуў маю памяць: прыгадалася не вельмі сьвітнае, мякка кажучы, дзяцінства, калі ў цяжкія пасляваенныя гады мая маці таксама даставала з печы духмяныя, з добра падпечанай скарыначкай, боханы хлеба. Хлеб на сталае для нас, траіх дзяцей, якія засталіся без бацькі, заўсёды быў вялікім святам! І павага да такой свя-

тыні, як хлеб, засталася ў нас з тых часоў на ўсё жыццё. Безумоўна, шматлікія чытачы газеты, асабліва сталага ўзросту, таксама, чытаючы гэтыя радкі, успомняць смак і духмянасць свежавыпячанага матчынага хлеба.

Вялікі Вам дзякуй, глыбокапаважаная Ксенія Лявонаўна, за Вашу дабрыню, за тое, што Вы не згубілі, захавалі народныя традыцыйныя ткацтва, вязаньня, хлебапячэння! Доўгіх Вам гадоў жыцця!

Лявон ЦЕЛЕШ,
г. Дзяржынск

На тым тыдні...

● **20 кастрычніка** ў Нацыянальным мастацкім музеі адкрылася **выстаўка працаў ізраільскага фотамастака Алекса Лівака «Краіна Наша»**, арганізаваная Нацыянальным мастацкім музеем Рэспублікі Беларусь і Пасольствам Дзяржавы Ізраіль у Рэспубліцы Беларусь. У экспазіцыі прадстаўлены 31 чорна-белы фотаздымак. Дзякуючы працам «свой тэмны сэнс» адкрываюць звыклія рэчы, а партрэты незнаёмцаў ашаломяць пазнаваннем уласных рысаў.

● **3 20 кастрычніка па 9 лістапада** ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі праходзіць юбілейная **выстаўка «Таленавіты гісторык, дасканалы даследчык»**, прысвечаная 70-годдзю беларускага вучонага-гісторыка Уладзіміра Навіцкага. Прадстаўлена звыш 120 дакументаў, што сістэматызаваныя ў тры раздзелы і раскрываюць шматгранную дзейнасць навукоўца.

● **23 кастрычніка** ў Беларускай акадэміі мастацтваў праходзіць **міжнародны фестываль «Вялікае княства паэзіі»**, які ладзілі Польшкі Інстытут у Мінску, пасольства Літоўскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь і Беларускай ПЭН-Цэнтр. Першая спроба аднавіць творчую веліч часоў Вялікага Княства з дапамогаю паэтаў і музыкаў з краінаў, што раней складалі тэрытарыяльны абшар ВКЛ, адбылася чатыры гады таму. З таго часу творцы штогод сустракаюцца то ў Польшчы, то ў Літве, то ва Украіне, каб адрадыць прасторы Вялікага Княства Літоўскага ў творчасці. Вялі імпрэзу Андрэй Хадановіч і Марыяка Мартысевіч, якія распавядалі пра кожнага творцу ды перакладалі вершы.

Асобныя землі княства ў паэзіі прадстаўлялі беларусы Уладзімір Арлоў, Вера Бурлак, Віктар Жыбуль, Марыяка Мартысевіч, Сяргей Прылуцкі і Андрэй Хадановіч, літоўцы Уладас Бразонас, Вітас Дэвішніс, Антанас А. Ёнінас, Дана-

тас Пятрошус і Альвідас Шляпікас, палякі Яцэк Гутараў, Богдан Задура, Лешак Энгелькінг, украінцы Дмытро Лазуткін, Мар'яна Саўка і Астап Слівінскі. Падыгрываў паэтам на раялі музыкант Сяргей Пукст.

● Амаль адначасова ў Віцебску адкрыліся **дзве выстаўкі**, на якіх можна пабачыць унікальныя экспанаты. Адна выстаўка **прысвечаная Антону Брадоўскаму**, вядомаму калекцыянеру, з асабістага збору якога і пачаўся Віцебскі краязнаўчы музей (пра яго нашая газета пісала ў № 39). Упершыню за апошнія 10 гадоў наведнікі могуць бачыць на ўласныя вочы срэбны рыцарскі пояс, які, паводле легенды, належаў Стэфану Баторыю.

Другая выстаўка называецца **«Выпадковыя знаходкі»**. У цэнтры экспазіцыі – берасцяная грамата, што першай была знойдзена ў Віцебску і ў якой нейкі Сцяпан звяртаецца да свайго памочніка Няжылы з просьбаю набыць жыта ці вярнуць непрададзеную вопратку. Звычайна арыгінал знаходзіцца ў сховішчы, а наведнікі могуць бачыць толькі копію. З нагоды 50-годдзя знаходкі яе ненадоўга вынеслі ў свет.

Акрамя граматы ёсць яшчэ шмат цікавага – посуд, зброя, кафля, грошы, каменныя сякеры. Дарэчы, апошняю выпадковую знаходку (паламаная дырхемы, што знайшлі на беразе Дзвіны ў межах горада) у музей прынеслі сёлета.

● **22 і 23 кастрычніка** ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адбылася **міжнародная канферэнцыя «Эпоха Адраджэння ў Беларусі»**, прысвечаная уплыву італьянскага Адраджэння на Беларусь. Арганізатарамі канферэнцыі выступілі Пасольства Італьянскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь і Нацыянальная бібліятэка Беларусі. У навуковым форуме бралі ўдзел спецыялісты ў галіне гісторыі, літаратуры, мастацтва, архітэктуры і горадабудаўніцтва з Беларусі, Італіі, Польшчы, Літвы, а таксама паслы гэтых краінаў. Тэмамі выступленняў сталі ацэнка асобы і дзейнасці Боны Сфорцы сярод сучаснікаў і нашчадкаў, уплыў італьянскага Адраджэння на палітычнае, эканамічнае і культурнае жыццё Вялікага Княства Літоўскага, спадчына эпохі Адраджэння ў літаратуры, мастацтва, архітэктуры і горадабудаўніцтва.

Подзвіг маці

З нагоды дня памінання продкаў «Дзяды»

Нашыя заслэйскія школьнікі вывучаюць і далейшую гісторыю роднага горада не толькі на ўроках. Яны пішуць вершы і апавяданні, наведваюць музеі і бібліятэкі, вандруюць па Беларусі і нават праводзяць экскурсіі па гістарычных і экалагічных маршрутах. Каб яшчэ больш паглыбіць свае веды, сябры клуба баявой славы «Нашчадкі» арганізавалі экскурсію па ваколіцах Заслаўя, дзе падчас Вялікай Айчыннай вайны праходзілі баі, адбываліся расстрэлы жыхароў і вайскоўцаў, дзе ішла падпольная барацьба за вызваленне Радзімы. Кожны з прысутных меўся выступіць і раскажаць хоць бы пра адзін захапляючы эпізод. Такім чынам пашыралася як кола ўдзельнікаў экскурсіі, так і тэма гутаркі. Кіраўнік клуба Раіса Іванаўна Трызна запрасіла на гэтую сустрэчу навічкоў – вучняў СШ № 2, а таксама дасведчаных мясцовых краязнаўцаў, якой з'яўляецца і кандыдат біялагічных навук Ларыса Сцяпанавна Талькоўская. Яна з карэнных жыхароў Заслаўшчыны, сям'я яе дзеда жыла ў вёсцы Крывое Сяло. Вось што мы даведаліся з яе апаведу...

Некалі да вайны, у 1940 годзе, на радзіла да-чуска ў маладой заслэйскай сям'і Сцяпана і Соф'і Крыванос. Дзяўчынку назвалі Ларысай. Шчаслівыя бацькі і думаць не маглі, якая бяда напаткае іх у хуткім часе. Менш года прайшло, і вораг абрынуўся на зямлю Беларусі. Раптам загрымелі выбухі, наляцелі нямецкія бамбардзіроўшчыкі. У Заслаўі гарэлі і ўзрываліся склады з боепрыпасамі, якіх было там нямала. У першыя дні вайны Сцяпан Крыванос быў мабілізаваны на фронт. Разам з баявымі сябрамі ён уступіў недалёка ад роднага горада ў бой. Гэта здарылася 27 чэрвеня 1941 года. «Праявіў геройства і мужнасць, верны воінскай прысязе», – было напісана ў яго пахаронцы. Нясперпнае гора прыйшло ў сям'ю. Маладая ўдава засталася з дзіцем на руках пад акупацыяй. Але Соня не ўпала духам, стала рашуча дзейнічаць, рыхтавацца да барацьбы з ворагам. Жыць інакш яна не магла. Самае галоўнае – трэба здабыць зброю. У вайсковых складах пасля пажару заставаліся цэлымі металічныя часткі ўзбраення. Разам з іншымі патрыётамі яна пачала збіраць і перазахоўваць зброю для далейшага рамонту і выкарыстання.

Соф'я Крыванос стала сувязной партызанскіх

атрадаў імя Варашылава брыгады імя Фрунзе, «Штурм» брыгады «Штурмавая», атрада імя Мікаяна брыгады імя Шчорса. Яна дастаўляла партызанам зброю, боепрыпасы, прадукты, медыкаменты і соль. Не менш каштоўнымі былі разведдадзеныя, улёткі, дакументы. Жанчына моцна рызыкавала як сваім жыццём, так і жыццём родных, пакідаючы маленькую дачку на догляд бабулі. У іх быў свой дом на вуліцы Пралетарскай (цяпер Бялова), трымалі карміцельку-карову. Чужынцы адабралі ўсю сядзібу і прымуслі сям'ю шукаць іншы прытулак. Часова жылі ў гаспадыні Дамінікі Ярмаш. Гэтая хата, на супраць мосту праз Свіслач, не захавалася.

18 верасня 1943 года вялікая група ўзброеных славакаў, якія служылі на ахове заслэйскай чыгункі ў нямецкай арміі, перайшла ў партызанскія атрады. Пераход быў падрыхтаваны заслэйскімі і мінскімі падпольшчыкамі. У Заслаўі дагэтуль памятаюць імяны славакаў: Ян Павук, Павел Паўлік, Карл Шыграй (загінуў), Стэфан Бочек (загінуў). На могілках у вёсцы Прудзянская Слабада стаіць помнік беларускім і славацкім партызанам. Трагічна скончылася жыццё сувязной Соф'і Крыванос, якая была непасрэднай удзельніцай тых падзей. Заставацца

надалей у Заслаўі ёй было небяспечна, і яна села ў машыну разам са славакамі, якія накіроўваліся на сустрэчу з партызанамі. Карл Шыграй падараваў адважнай жанчыне свой асабісты пісталет. Мясцовыя жыхары ведалі, калі адбыўся пераход славакаў у партызаны і якую значную ролю адыграла ў гэтым сувязная Соф'я Крыванос.

Хутка Соф'я атрымала наступнае заданне: знайсці і перадаць у атрад прадукты харчавання. Калі ж яна таемна забегла наведваць маці з дачускай, там ужо чакалі ў засадзе паліцаі і гестапаўцы. Яны схапілі жанчыну, адабраўшы ўсе яе дакументы, фота і зброю. Жорстка дапытвалі бабулю: «Дзе ўнучка?». На шчасце, гаспадыня Дамініка надзейна схавала дзяўчынку за печкай, заваліўшы абуткам і рыззём. Ларысе наканавана было выжыць, стаць вучоным-біёлагам, знайсці адзіны фотаздымак маці, захаваны ў зямлі, і пацвердзіць подзвіг партызанкі і падпольшчыцы Соф'і Крыванос. Пошук сведкаў, дакументаў і фактаў даў вынік.

Нам вядома, што апошняя веснавая ноч патрыёткі прайшла ў турэмным засценку заслэйскай жандармерыі. Якой літасці было ёй чакаць ад ворагаў? Сувязная зашмат ведала, у тым ліку і пра злачынствы мясцовых паліцаяў. 13 сакавіка 1944 года жыццё 26-гадовай маці Ларысы пакутна скончылася.

Праз тры месяцы на беларускую зямлю прыйшло доўгачаканае вызваленне ад нямецкага фашызму, што было агульнай заваёвай вайскоўцаў, партызанаў, падпольшчыкаў, у тым уліку той бабулі, якая ў трагічных умовах зберагла і выхавала дзіця-сірату. Ларыса Сцяпанавна Талькоўская захоўвае памяць і ганарыцца сваёй маці. Жыццёвым дэвізам Соф'і Крыванос было «Усё для Перамогі!». Гэтыя словы, выбітыя на мармуровым помніку, адрасаваны і нам, нашчадкаў мужных продкаў.

Яна ТРУБАЧ

На конкурс «Берагіні»

Таццяна СВІРЫДЗЕНКА нарадзілася ў лістападзе 1941 г. у вёсцы Сахараўка Горацкага раёна Магілёўскай вобласці. Цяпер жыве ў Добрушы. Вершы пісала даўно, але для сябе. Пачала друкавацца ў раёнцы «Ленінец», «Добрушскі край», часопісе «Алеся» пасля сустрэчы з паэтам і земляком з Добрушчыны Паўлюком Пранузам.

Кланяюся ніве

Кланяюся ніве, залатым палеткам,
Каб заўжды радзіла нам і нашым дзеткам.
Кланяюся нізка тым рукам руплівым,
Што шчыруюць штодня на багатай ніве.
Сонцу, што сагрэла у зямлі зярняткі,
Бы на ўлонні цёплым ласкавае маткі.
Хмаркам, што палі ранню вясною,
Ветрыку, што лашчыў лёгкаю рукою.
Росам, што брыльянты ў полі рассыпалі,
Туманам, што ноччу ніву спавівалі.
Дык красуй, Радзіма, Богам не забыта –
Будзе хлеб і песня, калі родзіць жыта.

Нямыя сведкі

За ракой, на загуменні
Лес стаіць у задуменні,
Стаяць дрэвы нерухома –
Невядомая ім стома.
Толькі лісцейка шапоча,
Расказаць бы штосьці хоча,
Ці то казку, ці быліну,
Пра журботную хвіліну,
Калі птушкі ім не пелі,
Калі ў сэрцайка ляцелі.
Дрэвы захіналі маці,
Бо злы вораг жыў у хаце.
Нібы ягады ці кветкі
Раслі ў родным лесе дзеткі.
Хоць навала мінавала,
Не гаіцца ў сэрцы рана.
Хто у лесе пахаваны?
Родны сын ці госьць нязваны.
Дрэвы сведкі ім жывыя.
Ды маўчаць, яны нямыя.

Мая Беларусь

Мая Беларусь – жамчужына ясная
З бярозкаю белай і стромкай сасной.
Няхай жа заўжды будзе долечка шчасная
Улетку, увосень, зімою, вясной.
Пабеглі рамонкі, бы сонейкі ў хустках,
Гуляюць па росных мурожных лугах.
Шчыруюць сяляне – збіраць ужо хутка,
Як золата, хлеб зіхаціць на палях.
У рэках, азёрах пад срэбнаю хваляй –
Багацце, якому і ліку няма.
У лясах партызанскіх сунічнай паляне
Аб незабыўным гамоніце сасна.
Мая Беларусь – маё шчасце і доля,
Па сцэжках тваіх мне б ісці і ісці.
І песня над краем, як вольная воля,
«Жыве Беларусь!» – ў паднябесце ляціць.
У міры і згодзе жывём і працуем,
Каб ведалі ў свеце пра нашу зямлю.
І моц тваю працай адданай гартуем,
Табой ганарусь, Беларусь, і люблю.
Жылі і тварылі Купала і Колас,
І Багдановіч за зоркай пайшоў,
Шамякіна чысты, пранізлівы голас
Да кожнага сэрца дарогу знайшоў.
І ты, Беларусь, ганарыся па праву
Людзьмі, што багацце тваё берагуць,
Па свеце нясуць тваю добрую славу
І шчырае сэрца табе аддаюць.
З крыніц тваіх чыстых святая вадзіца
Звініць крышталём, поіць сокам зямлю.
У гэтай краіне мой лёс нарадзіцца
І зберагчы яе Бога малю.

Карціна Людмілы Кацэры «Касцёл у Лужках»

«Мемарыял Вітаўта»

Гэта справа Вітаўта [Witoldes] супраць Ягайлы [Jagaln] і Скіргайлы [Skargaln]

Лівоніі разам з ім. І мы стаялі з нашым бацькам на адным узгорку, а князь Ягайла на іншым узгорку насупраць нас. Тады паслаў да майго бацькі і да мяне князь Ягайла свайго брата князя Скіргайлу. І пачаў клікаць нашага бацьку па імені, каб нам адзін з адным перагаварыць па-добраму. І сваю прысягу даў князь Скіргайла майму бацьку ад віна (?) князя Ягайлы⁵ і даў яму сваю руку. І ад свайго віна даў ён таксама сваю прысягу і сваю руку. І мне самому даў ён таксама сваю прысягу ад князя Ягайлы і ад яго самога сваю руку. І наш бацька паверыў яму, і я (таксама). І паехалі на сустрэчу з князем Ягайлам пад іх прысягай і пад іх рукой. І пад прысягай узялі яны майго бацьку і забілі яго, і маю маці таксама забілі⁶. І мяне самога ўзялі яны ў турму. Там выратаваў мяне Бог, і я ўцёк з яе (з турмы).

Пераклад і каментары
Алега ЛІЦКЕВІЧА

(Паводле часопіса
«Беларуская думка»)

¹Маецца на ўвазе вялікі князь літоўскі Гедзімін.

²Durch des alders wille – літаральна «праз волю ўзросту».

³Borge – літаральна «бургі», невялікія мястэчкі.

⁴Voze – у слоўніку В. Мюлера і Ф. Царнке зафіксавана «vazze» (выгада, здабытак).

⁵Von herzog Jagals wein... und von sinent wein – магчыма, маецца на ўвазе язычніцкі абрад прыняцця прысягі, звязаны з ужываннем віна. У індаеўрапейскіх народаў віно з самых старажытных часоў мела рытуальна-культывае значэнне.

⁶Vorterbtien – як пераканаўча даказай А. Барбашоў, у дадзеным выпадку гэты дзеяслоў значыць не «згубіць», а «забіць». Па загадзе Ягайлы альбо Скіргайлы Кейстут быў задушаны, а яго жонка Вірута, маці Вітаўта, тапоплена.

(Заканчэнне будзе)

Асноўныя даты і падзеі з гісторыі Вялікага Княства Літоўскага

(Працяг. Пачатак у №№ 33–39)

У канцы XVI – пачатку XVII стст. ускладнілася становішча на Украіне. Інкарпарацыя ўсходніх украінскіх ваяводстваў Польшчай стварыла магчымасці для пранікнення на Украіну польскай шляхты і каталіцкага духавенства, што прывяло да запрыгоньвання дзесяткаў і соцень тысячаў украінскіх сялянаў, узмацнення нацыянальнага прыгнёту і рэлігійных супярэчнасцяў. Няўстойлівая пазіцыя праваслаўнай царквы і яе аўтарытэт сярод сялянаў, мяшчанаў і казакоў садзейнічалі канфрантацыі, асабліва з боку казачтва, якое было абмежавана ў правах і хацела пазбавіцца кантролю з боку польскіх уладаў. У канцы XVI ст. адбыўся шэраг казацкіх выступленняў і паўстанняў. Казакі выступалі як абаронцы «простага народа» («людзей паспалітых») – сялянаў і мяшчанаў. Але нярэдка, асабліва калі вярталіся з паходаў у Прыбалтыку праз Беларусь, яны рабавалі і забівалі насельніцтва, палілі дамы. Адным з самых буйных казацка-сялянскіх выступленняў на Украіне і паўднёвай Беларусі было паўстанне Налівайкі (1595–1596). Адступаючы пад націскам 7-тысячнага войска рээстравых (запісаных на каралеўскую службу) казакоў, паўстанцы адышлі на Палессе, дзе да іх далучыліся мясцовыя сяляне, мяшчане і дробная шляхта, захапілі Пётрыкаў і Слуцк. Пасля паражэння пад Капылём 2-тысячны атрад казакоў і сялянаў заняў Магілёў, але пасля бітвы каля Буйнічаў (пад Магілёвам) паўстанцы зноў адступілі на Палессе і праз Тураў і Пінск адышлі на Валынь. Пасля задушэння польскімі войскамі некалькіх казацка-сялянскіх паўстанняў (1625, 1630, 1635, 1637 і 1638) на Украіне настала зацішша, якое шляхта называла гадамі «залатога спакою». У 1638 г. сойм Рэчы Паспалітай зацвердзіў «Ардынацыю войска запарожскага рээстравага на службе Рэчы Паспалітай», вызначыўшы рэестр у 6 тысяч казакоў з ільготамі і прывілеямі да іх. У казакім руху адбыўся раскол, таму казацка-сялянскія паўстанні былі накіраваныя не толькі супраць казацкай старшыны, а часам і супраць рээстравага казачтва. У студзені 1648 г. гетманам запарожскага войска быў выбраны Б. Хмяльніцкі, які заключыў саюзны дагавор з крымскім ханам і на чале казацкага войска і 4-тысячнага атрада крымскіх татараў разграміў польскія войскі каля Жоўтых Водаў і Корсуні, што стала сігналам для паўстання па

ўсёй Украіне. 20 мая 1648 года памёр кароль Уладзіслаў. Скарыстаўшы перыяд між-уладдзя, казацкія войскі занялі ўсю Левабярэжную Украіну. 20 лістапада 1648 года новым каралём польскім і вялікім князем літоўскім быў абраны малодшы брат Уладзіслава Ян II Казімір Ваза (1648–1668), які заключыў з Хмяльніцкім перамір'е.

Удачыненні да Беларусі ў Хмяльніцкага былі асобныя планы. Ён хацеў адцягнуць ад наступлення на Украіну войска ВКЛ і звязаць яго ваеннымі дзеяннямі на тэрыторыі Беларусі, а пры спрыяльнай сітуацыі далучыць частку Беларусі (Палессе і Падняпроўе) да Украіны пад эгідай праваслаўнай царквы. Улетку 1648 г. на поўдні Беларусі паявіліся казацкія заганы Я. Галавацкага, А. Нябабы, Крывашапкі, І. Гаркушы, Міхненкі, Паддубскага і інш., якія рабавалі панскія маёнткі, касцёлы і кляштары, знішчалі фінансавыя дакументы, забівалі каталіцкіх святароў і манахаў. Да казакоў далучаліся сяляне і частка мяшчанаў, паўстанцы захапілі Гомель, Лоеў, Брагін, Мазыр, Тураў, Пінск, Бабруйск. У канцы 1648 г. у раёне Берасця сабралася ўрадавае войска ВКЛ пад камандаваннем гетмана польнага Я. Радзівіла, якое, рухаючыся ўздоўж Прыпяці на ўсход, авалодала Туравам, Мазыром, Бабруйскім, Рэчыцай. Вясной 1649 г. на Беларусь зноў былі накіраваныя казацкія атрады І. Галоты, С. Падбайлы, Гаркушы. Цераз Дняпро пераправіўся вялікі казацкі атрад М. Крычэўскага, да якога далучыліся сяляне. Аднак пад Лоевам аб'яднанае казацка-сялянскае войска Крычэўскага было акружанае, але з вялікімі стратамі (загінуў і сам Крычэўскі) часткова выйшла з аблогі. У 1650 г. у паўднёвых раёнах Беларусі адбываліся адзінкавыя сялянскія паўстанні. У 1651 г. зноў пачаліся паўстанні ў раёнах Мсціслава, Прапойска, Чачэрска і Горвалі, якія былі задушаны войскам ВКЛ, таму дапамогу ім ужо ніхто не прыйшоў. У ліпені 1651 г. войска Радзівіла накіравалася на Украіну, і па дарозе пад Лоевам разграміла 15-тысячнае казацкае войска М. Нябабы (сам Нябаба загінуў) і заняло Кіеў. На Украіне вайна яшчэ працягвалася ў 1652 і 1653 гг.

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ

(Працяг будзе)

Рана ўсвядоміўшы сябе беларусам...

Лінгвіст, беларусазнаўца, педагог, генеалаг, краязнаўца, амаст, кнігалюб, перакладчык, грамадскі дзеяч... Вось такая вялікая дэфініцыя ў розных дачыненнях да аднаго чалавека, якому ў кастрычніку гэтага года спайняецца 70 гадоў. Пражыта шмат гадоў і зроблена многа. А яшчэ колькі планаў, задумай, праектаў... Гутарка ідзе пра Леаніда Аляксандравіча Акаловіча.

Акаловічы – старажытны літвінскі шляхецкі род, вядомы з 1600-х гадоў на Ашмяншчыне, адкуль ён перасяліўся ў Аршанскі павет, адтуль – на Копыльшчыну, для абароны ўсходніх межаў Вялікага Княства Літоўскага. Акаловічы здаўна і аж да 1965 года пісаліся Околовіч, карысталіся гербам *Астоля* (што значыць – «паля» – апора моста) і мелі прыдамак *Крывец*.

рэднюю – у СШ № 44 імя Якуба Коласа, што месціцца каля царквы Марыі Магдалены на Старажоўцы.

У 1956–1958 гадах працаваў слесарам-зборшчыкам і электразваршчыкам на машынабудаўнічым заводзе «Ударнік».

У 1958 годзе стаў студэнтам беларускага аддзялення філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, які паспяхова скончыў у 1963-м. У 1963–1964 гадах аспірант кафедры беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ. У 1964–1965 гадах служыў у Савецкай Арміі.

Пасля заканчэння аспірантуры з 1 снежня 1967 года і па 28 лютага 2005-га працаваў асістэнтам, выкладчыкам і старшым выкладчыкам кафедры беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка, дзе заагачыўся беларускамоўнай кафедры былі прафесар і пісьменнік Фёдар Янкоўскі, Аляксей Клячко, Яўген Адамовіч, Ларыса Грыгор’ева і Сяргей Берднік. Выкладаў беларускую мову, стылістыку беларускай мовы, спецыяльную лексіку беларускай мовы, вёў практыкумы, кіраваў педагогічнай практыкай, курсавымі і дыпломнымі работамі студэнтаў на факультэце педагогікі і мэтадыкі пачатковага навучан-

ня, на філалагічным, літаратурна-музычным і дэфекталагічным факультэтах. На факультэце дашкольнага выхавання 8 гадоў адпрацаваў на меснікам дэкана вясёраўнага аддзялення. Выкладчыцка-педагагічную і выхаваўчую працу сумяшчаў з навукавай, удзельнічаў у шматлікіх навуковых, навукова-практычных канферэнцыях, сімпозіумах, семінарах, чытаннях.

Леанід Акаловіч пачаў друкавацца яшчэ са студэнцкіх часоў: 10 сакавіка 1961 года апублікаваны першы артыкул «Прысвячэнне Кабзару» (пра літаратурныя чытанні на філалагічным факультэце БДУ, прысвечаныя 100-годдзю з дня смерці Тараса Шаўчэнкі). А ўсяго ім апублікавана звыш 100 навуковых працаў, дакладаў, паведамленняў і рэцэнзій па актуальных пытаннях беларускай мовы, тапаніміцы, генеалогіі і краязнаўства. Л. Акаловіч адзін з сааўтараў падручнікаў і дапаможнікаў «Бе-

ларуская мова» і «Курсавыя працы па беларускай мове» для студэнтаў педінстытутаў і педвучылішчаў. Аўтар шэрагу артыкулаў у Беларускай Савецкай Энцыклапедыі і Энцыклапедыі Гісторыі Беларусі, ім напісана «Праграма і Анкета па збіранні тапаніміі Беларусі».

У сучасную беларускую літаратурную мову Леанід Акаловіч упершыню ўвёў праз падручнікі набажэнскі (канфесійны) стыль нашай мовы, пераклаў шэраг царкоўнаславянскіх тэкстаў на родную мову, даследаваў царкоўную лексіку ў творах Якуба Коласа. На практыцы займаецца ажыццяўленнем набажэнства па-беларуску ў праваслаўнай царкве.

На аснове архіўных і друкаваных крыніцаў ім распрацаваны звыш 40 радаводаў славетных шляхецкіх родаў Бацькаўшчыны: Агінскіх, Акаловічаў, Акалавых, Акінчыцаў, Ашторпаў, Вагушэвічаў, Вардаў, Галубовічаў, Горватаў, Гедройцаў, Гарбатаўскіх, Грушвіцкіх, графаў фон Гутэн-Чапскіх, Гурьновічаў, Дастаеўскіх, Даўгялаў, Драздовічаў, Дыбоўскіх, Ельскіх, Зубрыцкіх (Забрыцкіх), Здзяхоўскіх, Іваноўскіх, Ліхадзіеўскіх, Дунін-Марцінкевічаў, Манюшкаў, Ордаў, Паеўскіх, Паўлоўскіх, Пішчалаў, Прылуцкіх, Прушынскіх, Рушчыцаў, Скарынаў, Скірмунтаў, Сніткаў, Сокал-Кутылоўскіх, Саламарэцкіх, Сурвілаў, Халываў, Храпавіцкіх, Храптовічаў, Эпімах-Шыпілаў і іншых. Частка гэтых радаводаў надрукаваная, частка абнародаваная на канферэнцыях і пасяджэннях, вечарынах у Саюзе беларускіх пісьменнікаў, у грамадскім народным гісторыка-краязнаўчым аб’яднанні «Прылуцкая спадчына», на радыё і тэлебачанні.

Л. Акаловіч сябра Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, адзін з заснавальнікаў і кіраўнікоў Згуртавання беларускай шляхты, «Беларускай Каталіцкай Грамады», Таварыства беларускай мовы імя Францыска Скарыны.

У беларускі адраджэнскі рух канца 1980-х – пачатку 1990-х гадоў Л. Акаловіч увайшоў хутка, адразу, натуральна. Тады ён стаў актыўным сябрам культурна-асветніцкага клуба «Спадчына», сустрэўся з прадстаўнікамі беларускай дыяспары. Адзін з арганізатараў краязнаўчай суполкі «Прылуцкая спадчына» ў вёсцы Прылука Мінскага раёна. Збірае матэрыялы пра жыццё і дзейнасць беларускага ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага (ездзіў на агоню сімвалічную магілу ў Трасцянец-Благоўшчыну, маліўся там за яго душу, асвятляў Крыж, пастаўлены ў памяць Вінцэнта Гадлеўскага).

Пра яго як святара БАПЦ пісалі газеты «Народная воля», «Комсомольская правда», «Царкоўнае слова» і іншыя. Мастак Аляксей Марачкін змясціў ягоную выяву на сваёй знакамітай алейнай карціне «Плошча Каліноўскага – 25 сакавіка 2006 года».

Цяпер Леанід Аляксандравіч завочна вучыцца на 4-м курсе Вальнскай Духоўнай семінарыі ў Луцку (Украіна), піша дыпломную работу «Пераклады Святога Пісання на беларускую (літоўскую) мову».

У храме Святога Хвядоса Чарнігаўскага ў Чарнігаве (Украіна) 4 жніўня 2009 года пастрыжаны на чытара і ўзведзены ў паддыяканы набожны слуга Божы Леанід Акаловіч і за святой літургіяй рукапакладзены ў сан дыякана, а 5 жніўня ў старажытным храме Святой Параскевы-Пятніцы ў Чарнігаве рукапакладзены ў сан іерэя і залічаны да святарства Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, прызначаны кіраўніком рэлігійнай Грамады Святой Ефрасінні Полацкай горада Мінска і дэканам на Мінскую царкоўную акругу.

Жадаю паважанаму Леаніду Аляксандравічу моцнага здароўя, шчасця, поспехаў ва ўсіх яго пачыненнях і ўсяго добрага ў жыцці!

Анатоль ВАЛАХАНОВІЧ, гісторык, журналіст, краязнаўца

У пошуках Атлантыды: шукаем у Опсе

Касцёл Яна Хрысціцеля

Штогод маладыя мастакі Віцебшчыны ладзяць пленэры пад агульнай назвай «У пошуках Атлантыды», на якія запрашаюцца творцы і з іншых рэгіёнаў краіны. Чытачы газеты ведаюць, што папярэднія былі ў Лявонпалі і Дзісне на Мёршчыне, у Друі на Браслаўшчыне, у Росіцы на Верхнядзвіншчыне. Сёлета ў ліпені пяты пленэр праходзіў у былым мястэчку Опса на Браслаўшчыне.

Паколькі адно з мэтай пленэру з’яўляецца пошук і падтрымка маладых мастакоў, то і гэтым разам сярод удзельнікаў былі выпускнікі і навучэнцы мастацкіх ВНУ, а таксама далучыліся сталыя мастакі – сябры творчага саюза, і мастацтвазнаўцы. Пленэр дае магчымасць больш шчыльна пазнаёміцца з мастакамі і іх творчасцю. У пленэры, які традыцыйна доўжыўся тыдзень, удзел бралі 15 мастакоў з Мінска, Віцебска, Полацка, Наваполацка, Рагачова, Верхнядзвінска і Гомеля: Іван Івановіч, Наталля Каржыцкая, Ан-

дрэй Міхайлаў, Юрый Платонаў, Валерыя Шчасны, Інга Карашкевіч, Аляксей Літвін, Кацярына Ляўкова ды іншыя.

Акрамя гэтага нашыя пленэры маюць на мэце пазнаёміць мастакоў з родным краем, даць магчымасць прапрацаваць у цікавых і маляўнічых кутках Віцебшчыны, дзе і захавалася Атлантыда – нашая багатая і цудоўная мінуўчына.

Мястэчка Опса прыцягнула ўвагу арганізатараў сваёй прыгажосцю. Яно знаходзіцца на знакамітай сваім рэльефам і прыгожымі азёрамі Браслаўшчыне, само паселішча размясцілася на беразе возера з аднайменнай назвай. У Опсе ёсць закінутая сядзіба Плятэраў і касцёл Яна Хрысціцеля, захаваліся рэшткі старой забудовы рынкавай плошчы і велізарны дуб, да якога, паводле падання, Напалеон прывязваў каня...

Звычайна пасля пленэру мастакі пра-

Дуб, да якога, паводле падання, Напалеон прывязваў каня...

цуюць з эскізамі і накідамі ў майстэрні, а ўвосень ладзяцца выстаўкі па выніках пленэру. Хутка ў Мінску можна будзе пабачыць творы, прысвечаныя Опсе, зробленыя ў розных тэхніках: алейны жывапіс, акварэль, акрыл, гуаш і пастэль. Тэматыка твораў у асноўным шчыльна звязаная з месцам ладжання пленэру: краявіды мястэчка, ягоная забудова, архітэктурныя помнікі, можна будзе ўбачыць выявы мясцовых жыхароў ды іхні побыт...

Кацярына МЯСНІКОВА, фота аўтара

Пра выраз «весці рэй»

Гэты фразеалагізм у некаторых навуковых працах ацэньваецца як кніжны, але такой кваліфікацыі прэрачаць дзесяткі прыкладаў ягонага функцыянавання ў гутарковых і нейтральных кантэкстах. Так, у «Новай зямлі» Я. Коласа селянін-палясоўшчык Міхал, паміраючы, гаворыць брату: «*Антоська!.. родны мой!.. канаю... Перагарэў, адстаў, знікаю... Вядзі ж ты рэй, вядзі... адзін... Як лепшы брат, як родны сын*». Або яшчэ два ўжыванні: «*Дзякую, дружына, што не даеце ў крыўду мяне... З вашай дапамогай мне лягчэй будзе рэй весці*» (К. Крапіва); «*А камандаваць – хіба не работа? Рабіць – гэта кожны зможа, калі толькі захоча. А кіраваць, весці рэй, ды яшчэ разумна – не кожны. Хіба не праўда?*» (В. Каваленка). Параўнаем таксама ў вершаваным віншаванні Н. Глевіча газеце «Літэратура і Мастацтва» на яе пяцідзiesiąты ўгодкі: «*Цяпер ты ў самым тым узросце, каб мудра ўперад весці рэй...*» Ужываецца ён і ў публіцыстыцы: «Пра «Чужую бацькаўшчыну» пісалі ахвотна і шмат. Рэй тут вялі прэзікі і крытыкі маладзейшага пакалення» (Я. Лецька). Гэтыя і шмат якія іншыя кантэксты, а таксама адсутнасць вобразнасці і матывіроўкі, ацэнанасці і эмацыянальнасці, нязначная экспрэсіўнасць фразеалагізма гавораць за тое, што ён не мае функцыянальна-стыльвай замацаванасці, свабодна ўжываецца

ў размоўным, публіцыстычным, мастацкім стылях.

Выраз прыйшоў у беларускую літаратурную мову не з народных гаворак, а кніжным шляхам. Першым ужыў яго яшчэ ў XIX стагоддзі А. Абуховіч. У «Мемуарах» ён пісаў: «*Стары экс-спраўнік Гаўрыльчыц быў як бы ў старане, рэй вяла сама пані Ружа*». Далейшай папулярнасці фразеалагізма садзейнічалі творы Я. Купалы і Я. Коласа. У розных творах Я. Коласа ён выкарыстаны больш як 20 разоў. А паходзіць ён з польскай мовы як паўкалька (*wodzis rej*). Слова *рэй* у польскай мове па-за фразеалагізмам не ўжываецца, але з'яўляецца часткай складанага назойніка *wodzirej* (распарадчык танцаў), які ўзнік на аснове нямецкага *Reigen* («танец, хор, карагод»). Першапачаткова фразеалагізм *wodzis rej* у польскай мове ўжываўся ў дачыненні толькі да танцаў – са значэннем «быць распарадчыкам танцаў». З бліжым да гэтага значэннем ён выкарыстаны ў паэме Я. Купалы «Бандароўна»: «*У гульні сама рэй водзіць, весела міргае, задзіўляе ўсіх чыста, як зара якая*».

Адзінае сучаснае значэнне фразеалагізма – «быць завадатарам, верхаводзіць, аказваць уплыў на ход чаго-небудзь». Ён сінанімічны з такімі выразамі: *задаваць тон, іграць першую скрыпку, камандаваць пародам, правіць бал, рабіць пагоду* (у чым, дзе), *трымаць лейцы ў сваіх руках*. Гэта вы-

разна відаць як з раней прыведзеных прыкладаў, так і з наступных: 1) Яўхім злаваўся на самога сябе, што баба рэй вядзе ў хаце (З. Бядуля); 2) Весці рэй даручылі Дзіміну, і бяседа зашумела, як шуміць яна, калі ёсць юбіляры, аматары тостаў і людзі, якія паважуюць гаспадароў і сябе (У. Карпаў).

Як вядома, многім фразеалагізмам уласцівы жорсткая ўмовы ўзнаўляльнасці. Такія выразы ў параўнанні з іншымі моўнымі адзінкамі – «*дэспатычна капрызная і няўлоўная рэч*» (О. Есперсен). Няведанне або прыблізнае веданне фразеалагічнай нормы спараджае шматлікія памылкі разнастайнага кшталту, якія, трапіўшы на старонкі кніг, часопісаў, газет, часам становяцца як бы ўзорам для некаторых носьбітаў мовы.

Да ліку такіх «дэспатычна капрызных» належыць і фразеалагізм *весці рэй*. Паспрабуем, напрыклад, разгадаць, што ён абазначае ў наступным урыўку і кім ці чым кіруюць гракі: «*Яшчэ вясне не скоро сокам выпецькі, а ўжо шыбуе сонца напразткі, і на пагорку талым, як на выспе, на поўны голас рэй вядуць гракі*» (А. Звонак). Памылковае ўжыванне гэтага выразу ёсць і ў такім урыўку: «*Хоць і суседзі яны, але ў Люцыне рэдка бываюць, пагасцінамі надта не дакучаюць. Бо з Сялямамі рэй не водзяць, на радзінах-хрэсьбінах не гуляюць*» (Я. Януш-

кевіч). Гэты фразеалагізм пры нарматыўным яго ўжыванні не дапускае ўключэння ў свой склад ніякіх азначэнняў да назойнікавага кампанента *рэй*. Аднак параўнаем няправільную рэалізацыю гэтага выразу – з парушэннем яго зместу і формы: «*І трэці, і пяты, і восьмы вядуць непрыгожы рэй. Не заікніся – як восы, уджаляць і выпруць з дзварэй*» (У. Карызна). Памылковым трэба лічыць і такі прыклад з кнігі А. Сабалеўскага «Кандрат Крапіва», дзе пра Язву з п'есы «Мілы чалавек» сказана, што «*ён вядзе рэй камедыі, памагае ёй развівацца*».

Весці рэй – дзеяслоўны фразеалагізм. Ён абазначае дзеянне і выражае яго ў формах асобы, ладу, часу, ліку. Носьбітам гэтых формаў выступае граматычны цэнтр фразеалагізма – дзеяслоўны кампанент: *вяду рэй, вядзі рэй, вёў рэй, вялі рэй* і г.д. Што да катэгорыі трывання, дык у дачыненні да гэтага выразу трэба падыходзіць не стандартна, хоць у мове і існуюць, як *весці рэй* (незакончанае трыванне), так і *павесці рэй* (закончанае трыванне).

Справа ў тым, што не ўсе дзеяслоўныя фразеалагізмы маюць суадносныя трывальныя пары. Так, паміж *вадзіць за нос* і *павадзіць за нос* няма трывальнай суадноснасці, як няма яе і паміж дзеясловамі *вадзіць* і *павадзіць*. *Павадзіць за нос* – гэта самастойны выраз са значэннем мнагакратнасці, ён мае ў сваёй сэнсавай структуры «нейкі час, звычайна працяглы» і «неаднаразова»: «*Павадзіла партызанка тых фашыстаў за насы*» (П. Панчанка). Нельга таксама лічыць трывальнымі фор-

мам аднаго фразеалагізма *біць крыніцай* і *забіць крыніцай*, бо другі з іх паказвае не на завяршэнне дзеяння, а на пачатак, мае адценне пачынальнасці: «*Забіла крыніцай культурнае жыццё*» (Р. Шкраба).

Як відаць са сказанага, у некаторых выпадках, параўнальна нешматлікіх, словаўтваральныя афіксы, асабліва прыстаўкі *па-, за-*, не страчаюць свайго рэчыўнага значэння, утвараюць у адносінах да зыходнай формы фразеалагічныя дэрываты, якія павінны асобна апісвацца ў слоўніках на сваіх алфавітных месцах. Такім чынам, *павесці рэй* – гэта не трывальная форма да *весці рэй*, а самастойны вытворны выраз, які абазначае «пачаць верхаводзіць, пачаць кіраваць якой-небудзь справай, стаць завадатарам чаго-небудзь». Некалькі прыкладаў: 1) Грыгор борзда павёў рэй: – Хлопцы, адвернем наўперад брычку. Ну, жыва! (Я. Колас); 2) І спатрэбіцца месцы, каб вярнулася здароўе, каб Галья магла перагаварыць з сябрамі, якія самі прыйдуць да яе, спадзеючыся – яна павядзе рэй (У. Карпаў); 3) Пачулася каманда ўстаць, зноў у залу ў заведзеным парадку ішлі судзі і саслоўныя, зноў павёў рэй Кручкоў (Г. Далідовіч).

Пры ўжыванні гэтага фразеалагізма таксама сустракаюцца недакладнасці. Напрыклад, у пададзеным ніжэй сказе ён не мае свайго сталага фразеалагічнага значэння: «– Дык зачытаю ліст, – павёў рэй далей Аўторак, падносячы блізка да твару белыя аркушык» («Маладосць»).

Іван ЛЕПЕШАЎ,
доктар філалагічных навук,
прафесар

Апошнія прыгатаванні

Я живу ў Маладзечне, таму вырашыў з'ездзіць у суседнюю Смаргонь, паглядзець, як ідуць апошнія прыгатаванні да дня пісьменства.

Вялікая ўрачыстасць адчувалася паўсюдна: усё падбелена, падмалявана, мноства зелені, кветак... Каля рэдакцыі раённай газеты «Светлы шлях» я сустрэў яе галоўнага рэдактара Аляксандра Лазоўскага.

Інфармацыя пра Дзень беларускага пісьменства была амаль ва ўсіх перыядычных выданнях Беларусі. На першых старонках змяшчаліся словы пра свята ад Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь Аляксандра Лукашэнкі. Асабліва маляўнічы і змястоўным быў спецыяльны выпуск мясцовай раённай газеты пра родную мову.

Не былінка на дрэве гісторыі

У газеце «Светлы шлях» ад 04.09.2009 г. змешчана інтэрв'ю галоўнага рэдактара Аляксандра Лазоўскага са старшынёй Смаргонскага райвыканка Мечыславам Гоем. У ім адзначаецца: «...Яно (мястэчка. – Рэд.) ба-

гатае на трагічныя і гераічныя падзеі, на лёсавызначальныя для ўсяго беларускага народа рашэнні. Пра тое гавораць адны толькі назвы населеных пунктаў: Крэва, Соля, Залессе, Вішнева... Дарэчы, першая пісьмовая згадка пра Смаргонь датуецца 1503 г. Ішоў час, мяняліся гаспадары мястэчка – Зяновічы, Радзівілы, Пшэздзецкія, мянялася і сама Смаргонь... З верасня 1915 г. па люты 1918 г. горад апынуўся ў паласе руска-германскага фронту... Горад ператварыўся ў суцэльныя руіны. Нездарма ж хадзіла паміж рускіх салдат прымаўка: «Кто под Сморгонью не бывал, тот войны не видал», а сам горад называлі «мёртвым». Нячыгуначнай станцыі «Смаргонь» вадзіў ў атакі сваіх салдат Міхаіл Зошчанка, артылерыстам служыў Валянцін Катаеў, франтавым шпіталем у вёсцы Залессе загадвала дачка Льва Талстога Аляксандра. Незагойныя раны пакінула на цэле горада нямецка-фашысцкая акупацыя – Смаргонь была знішчана напалову».

Бессмяротная скарбніца Айчыны

Наш галоўны здабытак – людзі

Ужо ў 1590 г. у Смаргоні была пабудавана свая «паперня», дзе выраблялі паперу з вадзянымі знакамі. Узначальваў прадпрыемства Крыштоф Зяновіч. Ён наказваў мець у радавых маэнтах школы, а сыну Мікалаю пакінуў вялікую каштоўнасць – бібліятэку і даручыў захоўваць яе ў Смаргоні. Са Сморгоншчыны паходзяць паэт-дэмакрат Францішак Багушэвіч, аўтар вядомага палоніза «Развітання з Радзімай» Міхал Клеафас Агінскі, Ян і Мечыслаў Карловічы, Алесь Салагуб, Ян і Станіслаў Станкевічы, Арсен Ліс, Мар'ян Дукса, вядомы пісьменнік і мемуарыст Ігнат Ходзька, народны артыст СССР і БССР Віктар Роўда, Аркадзь Жураўлёў ды іншыя.

Наша мова будзе жыць

Лёс роднай мовы заўсёды хваляваў, хвалюе і будзе хваляваць сапраўдных беларусаў. Так склалася ў нашай гісторыі, што на працягу стагоддзяў мы вымушаны былі размаўляць то папольску, то па-руску. У адным з нумароў нашай раённай «Рэгіянальнай газеты» я натрапіў на эмацыянальны артыкул «Слова да беларуса» цікавага чалавека, крэйзнаўца і даследчыка Барыса Бароўскага, у якім ён разважае: «Што мы за людзі, шаноўныя беларусы? Дзе нашыя нацыянальная гордасць і годнасць? Дзе нашая нацыянальная самасвядомасць? Колькі часу мы будзем праяўляць абыякавасць, зачарсць веласць да роднага слова? Нам даўно пара гэта зразумець, усвядоміць, на сябе раззлавацца за тое, што мы такія, і выправіць становішча, у якім апынулася родная мова». Але хочацца верыць, што Дзень пісьменства – гэта яшчэ адзін, хоць і невялікі, крок да развіцця і распаўсюджвання роднай мовы.

Мечыслаў
СТАНКЕВІЧ,
г. Маладзечна

Прыйшла вайна ў Мастоц і Патапава

У Магілёўскі гарадскі савет ветэранаў кожны дзень заходзяць былыя франтавікі. Аднаго дня старшыня савета Фёдар Мікалаевіч Мацькоў, як толькі пачуў, што я са Шклоўшчыны, сказаў:

– Гітлераўцы ў вайну часткова спалілі вёску Патапава, над людзьмі здзекваліся, але пра гэта ніхто не ўспомніў у друку.

Ён падказаў, што ў Магілёве жыве сведка тых падзей Ганна Макараўна Талкачова, па мужу Сякацкая, дай нумар яе тэлефона. І я дамовіўся з ёй аб сустрэчы.

Яе муж, Павел Паўлавіч, прайшоў вайну, меў орды і раненні, доўгі час працаваў дырэктарам Фашчаўскай СШ, а потым настаўнічаў у Магілёве.

Павел і Ганна Сякацкія выхавалі трох сыноў, далі ім адукацыю. Аляксандр трагічна загінуў у Маскве, Мікалай, інвалід другой групы, жыве ў Магілёве. Міхаіл, палкоўнік, служыць у Адэсе. Ён хацеў забраць маці да сябе, але яна адмовілася: «Не хочацца мне пакідаць свой дом і родную зямельку. Хоць дзевяты дзесятак гадоў ужо на зыходзе, слабая стала, хадзіць цяжка, але мне сапрабятніца дапамагае – прыносіць з крамы прадукты і ў хаце прыбірае. Вельмі ўдзячная ёй».

Ганна Макараўна нарадзілася ў вёсцы Патапава Фашчаўскага сельсавета. Да вайны паспела скончыць у Магілёве фельчарска-акушэрскую школу. Хлопцаў усіх, як толькі пачалася вайна, накіравалі на фронт, а дзяўчатам сказалі: «Ідзіце дамоў». Так маладая фельчарка засталася ў Патапаве.

Фронт імкліва набліжаўся і неўзабаве ў вёску заявіліся немцы – на адпачынак прыехалі. Іх вабіла возера, якое тут называюць Святым. Нямецкія матацыклісты, як толькі спыніліся, адразу ж па хатах пабеглі. Кожны з іх у адной руцэ аўтамат трымае, а ў другой – размоўнік нямецка-рускі:

– Матка – яйка, куры!

«Схавацца я не паспела, – расказвае Ганна Макараўна, – і, калі маці пайшла з хаты ў пуню па яйкі, а немец за ёй, то выскачыла за дзверы і затаілася ў агародзе. Другім разам залезла ў падпамосце, дзе зімой бульбу трымалі. Так шмат хто з вясцоўцаў хаваўся. Немцы гэтага не ведалі, і мы, кожны ў сваёй хаце, сядзелі ў цемнаце і холадзе, галодныя – аж чатыры дні.

Аднаго разу брата Івана немцы схвалілі і адвезлі ў Магілёў на Быхаўскі рынак, дзе яны зрабілі перасыльны лагер. Я хадзіла туды, у рыззе адзетая, з тварам, які вымазвала сажай. Насіла перадачу брату. Потым яго на катаргу ў Германію адправілі. Спрабавалі ўцячы. Злавлілі. Білі вельмі моцна, але выжыў. Вярнуўся ён з няволі, калі ўжо вайна скончылася. А яшчэ два браты, Дзмітрый і Міхаіл, загінулі на фронце.

Самы цяжкі быў для нас 1943 год. Шмат каго, у першую чаргу з маладых мужчын, немцы забралі ў Германію. Тыя, хто ацалеў, з усходам сонца і да вечара хаваліся ў лесе. І зімой у маразы таксама. Часта немцы ў вёсцы аблаву наладжвалі. Але ж і вясцоўцы назіралі за ворагам. Як толькі ўбачыць хто нямецкі канвой, то адразу бяжыць па вуліцы і папярэджвае: «Хавайцеся! Немцы блізка!»

Аднаго разу схавацца я не паспела. Маці хуценька ля маёй пасцелі палонік крупені выліла, мяне лахманамі прыкрыла, а як немец забег у хату, паказала на гэтыя ячныя крупінікі і кажа яму: «Во, ваніты ад тыфу! У яе тыф!» І немец больш ні кроку наперад.

У канцы 1943 года да сям'і Талкачовых прыехалі з Мастоцка сястра Ганны, Мацькова Агрыпіна, з трыма малымі дзецьмі: Федзяй, Лідай і Галляй. Вёска Мастоц знаходзілася за паўтара дзесятка кіламетраў. Там стаяў нямецка-паліцэйскі гарнізон. Адною снежаньскай ноччу партызаны разбілі гэты пост, а назаўтра ў вёску наехалі карнікі і пачалі паліваць з каністраў бензінам усе хаты і падпальваць іх. Людзі не паспявалі апрануцца і схіпаць што-небудзь з рэчаў. Калі запалала вёска, на вуліцы ад гарачыні немагчыма было знаходзіцца. Нямецкія карнікі спалілі 258 двароў з 271, практычна ўсю вёску. Жыхароў сагналі за вёску і расстралялі 227 закладнікаў. Тыя, хто выжыў, падаліся ў бежанцы. Так Мацьковы патрапілі ў Патапава.

З таго ж 1943 года Ганна Макараўна ўзгадала і такі эпізод. Летнім днём, калі ішлі цяжкія баі на Проні, у Патапава ўвайшла група салдатаў у чырвонаармейскай форме.

– Нашыя прыйшлі! – радасна крычалі суседзі. Людзі павыбігалі сустракаць вызваліцеляў. Аднак гэта былі пераапранутыя немцы і паліцэйскія. І яны пачалі біць жанчын і дзяцей выспяткамі і прыкладамі. Слава Богу, да смерці нікога не забілі.

– Што немцы не лічылі беларусаў за людзей і абыходзіліся з намі, як з жывёлай, – успамінае Фёдар Мікалаевіч Мацькоў, – сведчыць і такі жудасны факт. Маёй сястры Лідзе было ўсяго чатыры гадоўкі, калі нямецкая часць

аладкі, якія называлі плюшкамі. Хто зведаў акупацыю, той на ўсё жыццё запомніў горкі смак і травы-казельца і чорных плюшак».

Жудасны дзень чакаў патапаўцаў незадоўга да выгнання нямецкіх захопнікаў. Уначы перад гэтым у Патапава прыйшлі партызаны і забілі немца і некалькі паліцэйскіх, самі таксама панеслі страты. А назаўтра паняехала карнікаў. Вёску акружылі. З карнікамі былі і паліцэйскія. «Ад іх схавацца было куды складаней – успамінае Ганна Макараўна, – яны, як палаяўнічыя сабакі, вынюхвалі нашыя сховы. І я трапіла ў натоўп закладнікаў. Нас загналі ў роў за вёскай. З усіх бакоў паставілі ўзброеных немцаў і паліцэйскіх. Яны накіравалі на нас дулы аўтаматаў і вінтовак. З кожнага боку напачатку стаяла некалькі кулямётаў. Людзі былі ў адчай: родныя збіраліся ў кучу, крычалі, галасілі, абдымалі адзін аднаго, цалаваліся са слязьмі на вачах, адным словам – развітваліся з жыццём. Доўга трымалі нас пад прыцэлам аўтаматаў, вінтовак, кулямётаў. Раптам бачым, загарэліся ў вёсцы хаты: адна, другая... і далей адна за адной. Чорны дым завалок усё наваколле, пазней налічылі 15 спаленых двароў. Наша хата ацалела. Усе, хто трапіў у роў, акружаны нямецкімі карнікамі, у думках ужо разквіталіся з жыццём. Але карнікі не стралялі, быццам нечага чакалі».

Стаяў у тым ірве і сяміга-

была шапка з кукардай, а ў правай руцэ рэвальвер. Ён разпораз страляў у паветра і нешта па-нямецку крычаў. Калі машына пад'ехала да ірва, афіцэр адкрыў дзверцы, ступіў на зямлю і нешта загадаў. У момант немцы-карнікі і паліцэйскія апусцілі зброю і разышліся. Адбылося гэта так хутка і нечакана, што сяляне не маглі даць веры сваім вачам. Толькі пазней яны ўсвядомілі, што засталіся жывыя. На маё пытанне, чаму немцы спалілі толькі 15 двароў з 95, Фёдар Мікалаевіч адказаў, што ў астатніх дварах час ад часу кватаравалі немцы, якія прыязджалі з фронту на адпачынак у наваколле Святога возера. А вось чаму ў Патапаве расстрэл карнікі не ўчынілі, ніхто не дазнаўся і пазней. Хутчэй, што нейкі нямецкі чын не хацеў узяць на сябе адказнасць за знішчэнне мірных жыхароў.

З вызваленнем ад акупантараў жахі і страхі патапаўцаў мінуліся, але навісла новая бяда – бясхлебца. Надзелы зямлі вясцоўцаў у полі зноўку сталі калгаснымі. Ураджай збожжавых і бульбы размяркоўваўся так: найперш дзяржаве (фронту) нарыхтоўка, потым засыпка фонду на пасяўную. На працяг заставалася мізэр. Жыць зноў давалося з прысядзібнай палоскі зямлі – 7 душаў не пракорміш. Мусілі Мацьковы вяртацца ў Мастоц. Там хаты няма, але ёсць прысядзібны ўчастак. Агрыпіна Макараўна разам з суседзьмі неяк агоралі – збудавалі зямлянку і паставілі ў ёй печку. Так і перазімавалі. Для малых дзяцей паратунак і найлепшы пачастунак – гэта параная і печаная бульба, балазе, з соллю стала лепей, чым пры немцах. Пра малако, яйкі, мясныя прадукты толькі ўспаміналі, якія яны. А прыйшла вясна – і зноўку, як і ў Патапаве, спачатку чорныя плюшкі з марожанай бульбы, а потым шчаўе ды іншыя травы. Летам – ягады, грыбы.

Пасля вайны Ганна Макараўна пазнаёмілася з Паўлам Сякацкім з суседняй Дубраўкі, выйшла за яго замуж і пераехала ў Фашчаўку. Там працавала фельчарам. А потым завочна скончыла геаграфічны факультэт Магілёўскага педагагічнага інстытута і пайшла працаваць настаўніцай. Яна і сёння ганарыцца, што мае працоўны стаж пяцьдзесят гадоў. Да сведкі вайны часта наведваюцца пляменнікі і ўнукі. Ганна Макараўна па іх просьбе згадвае жахлівыя эпізоды далёкіх гадоў Вялікай Айчыннай, а з вачэй міжволі падаюць долу буйныя слёзы.

Прызнаюся, было балюча слухаць і занатоўваць гэтыя эпізоды. Але ж некаму гэта трэба рабіць. Трэба, каб нашчадкі ведалі праўду пра вайну, ведалі праўду пра фашызм, бо, як сказаў паэт:

*Няма ключа такога хітрага,
Каб адамкнуў ён склеп зямны.
Баюся ўсё ж з'яўлення*

Гітлера,

Пакуль жыве душа вайны.

Віктар АРЦЕМ'ЁЎ

Фёдар Мікалаевіч Мацькоў

Фота аўтара

стала на пастой у Патапаве. Немцы больш чым палову жыхароў вёскі выгналі з хатаў, як жывёлу, нічога не дазволіўшы з сабой узяць. І дом, і жыўнасць у хлеме, і рэчы ў доме – гэта ўжо ўсё іхняе стала. А мая маленькая сястрычка не змагла гэта зразумець. Аднаго дня, захацеўшы есці, яна зайшла ў сваю хату і ўзяла ў суднічку лусту хлеба і тварагу, потым пайшла ў хлеў і на саломе ў кошыку, дзе несліся куры, убачыла яйкі і дастала адно. За гэтым заспеў яе адзін немец і пачаў лупцаваць дзіця. Спачатку біў рукамі, а потым прыкладам аўтамата. Маці забрала дзіця, якое было без

Сям'я Сякацкіх: Павел Паўлавіч і Ганна Макараўна і іх сыны – Мікалай, Аляксандр, Міхаіл (1968 г.)

прытомнасці і скалечанае. Ліда доўгі час не магла хадзіць і на ўсё жыццё засталася інвалідам, без мовы і слыху. Праўда, калі ўжо вырасла, яна выйшла замуж за добрага чалавека, які гаварыў і чуў, і ў іх нарадзіліся здаровыя дзеці з нармальным слыхам і мовай.

Але вернемся да ўспамінаў Ганны Макараўны: «Вельмі ўжо голадна нам жылося ў вайну. Немцы спачатку елі яйкі, а пасля пералавілі ўсіх курэй. Потым яны пачалі забіваць свіней і кароў. Забіралі ўсё – і бульбу, і збожжа. Таму пасля вызвалення нічога з ежы не засталася, людзі рвалі на лузе шчаўе, казлец, кветкі канюшыны, а ранней вясной маці пякла з памаранцаў бульбы чорныя

довы Федзя Мацькоў. Ён, як сёння, помніць той жудасны дзень:

– Людзі плакалі, жанчыны галасілі, крычалі ў адчай, абдымаючы сваіх дзяцей. А мы, хлапчукі, нічога не разумелі і нам страху не было. Гэта цяпер усведамляеш, што ўсіх жыхароў Патапава і бежанцаў чакаў расстрэл. А тады мы не ведалі гэтага і таму не разумелі адчаю жанчынаў. Мужчынаў з намі не было, толькі некалькі дзядоў. Калі ўжо людзі сталіся чакаць, некаторыя не маглі стаяць на нагах, з боку вёскі пачуліся стрэлы. Тыя, хто стаяў з краю натоўпу, убачылі, што на легкавой аўтамашыне з адкрытым верхам едзе нямецкі афіцэр у белым кіцелі. На галаве ў яго

«Восеньская» крыжаванка

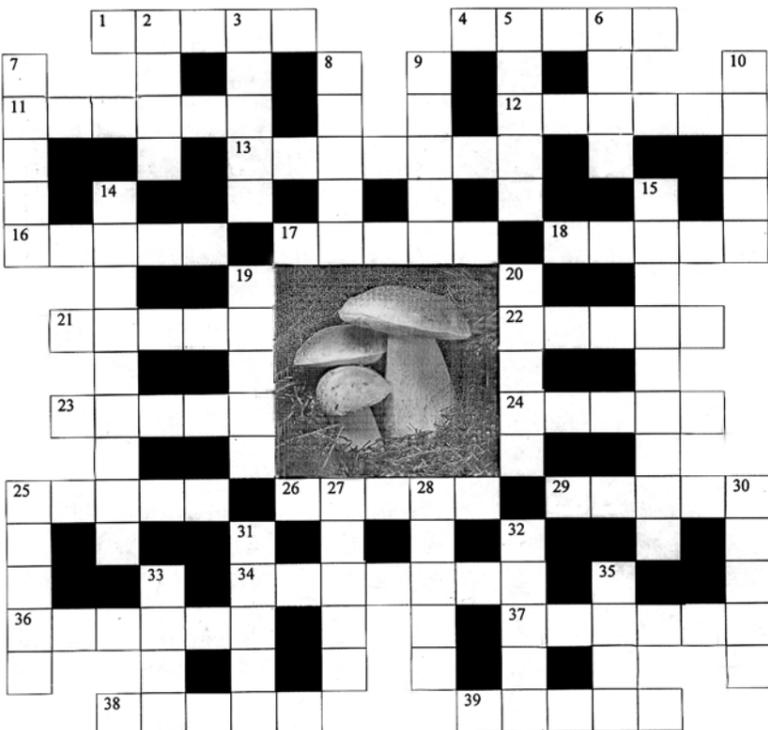
Упоперак

1. Восеньскія ... Свята беларускага народнага календара, звязанае з памінаннем продкаў. Адзначаецца 1 лістапада. 4. На ... падумаі пра будзень (прык.). 11. Аздабленне конскай збруі з пер'я. 12. «Залатая, асенняя ...» Верш беларускага паэта Уладзіміра Дубоўкі. 13. Прышла Пакрова – усохла ... (прык.). 16. Асенняе сонца, як удаўцова ... (прык.). 17. Не цяпер па ... хадзіць, да ўвосені, як будуць радзіць (прык.). 18. Прысвятак беларускага народнага календара; прыходзіцца на 3-е кастрычніка. 21. ... на любую кветку ляціць, але не на кожную сядзе (прык.). 22. З дурнога куста і ... пуста (прык.). 23. Во-

сеньская садовая кветка. 24. Народная назва бусла. 25. «Вецер хмары так і гоніць; // Дождж, і ... , і галалёд». З верша Якуба Коласа «Асенні вечар». 26. Восень – на ... пагод восем (прык.). 29. Від сернай кіслаты; выкарыстоўваецца пры вытворчасці арганічных фарбавальнікаў. 34. Пятроўка – галадоўка, Спасаўка – ... (прык.). 36. Багата вясна кветкамі, а ... палеткамі (прык.). 37. Не пакрылі Пакровы – не пакрыюць і ... (прык.). 38. Драўляная саха; драўляная частка сахі. Прышоў багач – бяры ... (прак.). 39. Дрэва з трапяткім лісцем, вогнішча з дроў якога паводле фальклору – ачышчальны сродак ад усялякай нечысці.

Уздоўж

2. Жураўлі ляцяць нізка – ... блізка (прык.). 3. «І ўзноў завьў вецер жудка, // ... пачаў сцёбаць сільней». З верша Янкі Купалы «Восень». 5. «Жураўліны ...» Верш Якуба Коласа. 6. Частка вадаёма, прызначаная для лоўлі рыбы закінным невадам. 7. Кропка нябеснай сферы, у напрамку якой рухаецца сонечная сістэма. 8. «Не іскрыцца небазор, // Не цвіце трава ...». З верша Янкі Купалы «Адцвітанне». 9. Смерч над сухай і ападкамі і навалніцай. 10. Асенняя ці вясенняя паводка, разводдзе. 14. Прышла ... – стала поле чыстае (прык.). 15. Хвёдар ... Прысвятак беларускага народнага календара, які адзначаецца 22 лістапада. 19. На Узвіжанне ... з плеч, а кажух на плечы (прык.). Свята, якое развітваецца з цяплом. 20. Дзе вада, там і ... (прык.). 25. Доўгія валасы на шыі зубра, уладара Белавежскай пушчы. 27. Прысвятак беларускага народнага календара, які прыходзіцца на 2-е кастрычніка. Журавіны на ... уздымаюцца – мароз на Пакровы ўдарыць (прык.). 28. ..., ..., аддай маю сілку (прык.). 30. У кастрычніку і хата з дравамі, і ... з лапцямі (прык.). 31. Першая літара грэчаскага алфавіта. 32. Месца касьбы. 33. Бабіна ... У народным календары цёплая пара ў канцы верасня – пачатку кастрычніка. 35. «Калі патроху чырванелі // Чаромха, ліпа, стройны ...». З вершаванага апавядання Максіма Багдановіча «Вераніка».

Лістапад

2 – **Стаброўскі Іосіф Іосіфавіч** (1869, Слонім – 1968), вучоны-археолог, краязнавец (на аснове яго калекцыі заснаваны Слонімскі краязнаўчы музей), член-карэспандэнт Віленскага аддзела Маскоўскага археалагічнага таварыства і Яраслаўскага археалагічнага таварыства – 140 гадоў з дня нараджэння.

2 – **Лужанін Максім** (сапр. Каратай Аляксандр Амвросьевіч; 1909, Салігор. р-н – 2001), пісьменнік, кінадраматург, перакладчык, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Я. Коласа (1965) – 100 гадоў з дня нараджэння.

5 – **Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь**, найбуйнейшы на Беларусі збор беларускага і замежнага выяўленчага і дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва (Мінск; 1939) – 70 гадоў з часу заснавання.

7 – **Гомельскі палацава-паркавы ансамбль**, дзяржаўная гісторыка-культурная ўстанова (1919) – 90 гадоў з часу адкрыцця.

7 – **Музей-сядзіба Дзеда Талаша** (Петрык. р-н; 1989) – 20 гадоў з часу заснавання.

8 – **Нарбут Тэадор (Фёдар Яўхімавіч)**; 1784, Воран. р-н – 1864), гісторык, археолог – 225 гадоў з дня нараджэння.

9 – **Паўловіч Марцін Антоні** (1789, г.п. Лагішын – 1830), вучоны-геолаг, асветнік – 220 гадоў з дня нараджэння.

10 – **Радзівіл Мацей** (1749, Нясвіж – 1800), дзяржаўны дзеяч ВКЛ, драматург, кампазітар – 260 гадоў з дня нараджэння.

10 – **Курбека Іван Сцяпанавіч** (1934, Баранав. р-н – 2009), паэт, музейшчык, літаратуразнавец – 75 гадоў з дня нараджэння.

15 – **Яворскі Мацвей Іванавіч** (1884–1937), вучоны-гісторык, акадэмік НАН Беларусі і АН Украіны – 125 гадоў з дня нараджэння.

Склаў
Лявон ЦЕЛЕШ,
г. Дзяржынск

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

«**КАМАРЫНСКАЯ**», «**Камарніцкі**», «**Камарыцкі**» – імправізаваны танец, музычны памер $2/4$. Тэмп хуткі, часам шпаркі. Выконваць могуць мужчыны, жанчыны, дзеці, пажылыя. Танец – сольны, парны, масавы. У некаторых мясцовасцях атаямліваецца з «Казачком», «Барыняй».

Адметнасць і прыгажосць яго – змяшэнні нацыянальных асаблівасцяў розных народаў. Гэта – своеасаблівае калейдаскапічнае спалучэнне харэаграфіі беларусаў, рускіх, украінцаў, цыганаў, татараў, каўказцаў, таджыкаў, малдаванаў і інш. Выканаўца вар'іраваў і камбінаваў калены на свой густ у залежнасці ад фантазіі і настрою.

На Беларусі танец пашыраны паўсюдна, асабліва ў раёнах, сумежных з Расіяй. Беларускі варыянт танца адроз-

ніваецца ад іншых найбольш ярка выяўленай беларускай харэаграфічнай лексікай.

КАМАСАЦЫЯ – звядзенне ў адзін участак сялянскіх зямель, размешчаных раней цераспалосна; адзін з элементаў аграрнай рэформы ў Польшчы, у т.л. у Заходняй Беларусі. Рэформа абвешчана ў 1919 г., праводзілася ў 1920–1930-я паралельна з парцэляцыяй, асадніцтвам і ліквідацыяй сервітутаў паводле закона аб ліквідацыі цераспалосіцы (1923 г.) і закона «Пра парцэляцыю, камасацыю і асадніцтва» (1925 г.). Мела на мэце выселіць сялянаў на хутары, умацаваць кулацтва і адцягнуць сялянаў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны ад рэвалюцыйнай барацьбы. У большасці выпадкаў праводзілася прымусява. Расходы (утрыманне каморнікаў, аплата спецадат-

каў, перасяленне на хутары) цалкам перакладаліся на сялянаў. Бяднейшым сялянам даставаліся горшыя землі. Закон абавязваў памешчыкаў, якія мелі больш за 60 га ў раёнах вялікіх гарадоў ці больш за 160 га ў іншых мясцовасцях, прадаваць «лішнія» землі па рыначных цэнах сялянам і асаднікам – участкі зямлі па 15 га ў Польшчы і па 26 га ў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне. З 1 млн га зямлі, прададзенай памешчыкамі ў 1926–1930 гг., кулакі і асаднікі купілі 90%. Сяляне Заходняй Беларусі супраціўляліся прымусяваму правядзенню камасацыі. Як і ўся аграрная рэформа, яна абвастрала класавую барацьбу.

КАМЕННЫЯ МОГІЛЬНІКІ – месцы пахаванняў, якія складаюцца з паўшарападобных прадаўгаватых ці прамавугольных каменных пахавальных збудаванняў; археалагічныя помнікі канца X – пач. XVII ст. Асноўны арэал іх размяшчэння ў Беларусі – Гродзенская вобл. (супадае з арэалам т. зв. Чорнай Русі); адзінкавыя помнікі зафіксаваныя ў Барысаўскім р-не, на поўдні Віцебскай і поўначы Брэсцкай абласцей. Паводле этнічнай прыналежнасці – балтаславянскія. Найчасцей размяшчаюцца на ўзвышаных месцах ці на схілах узвышшаў. Колькасць па-

хаванняў (пераважна з трупапалажэннем) звычайна не перавышае 70–100 магілаў, але вядомыя помнікі, дзе да 150–200 магілаў (каля вёсак Куклі Воранаўскага, Клепачы Слонімскага, Вензаўшчына Шчучынскага р-наў). Кожная магіла абкладзена камянямі. У канцы X – пач. XII ст. кладкі-вымасткі будавалі круглай, авальнай і прамавугольнай формы; з сярэдзіны XII ст. у галавах ставілі вялікія камяні; у пач. XIII ст. – камяні меншых памераў ставілі ў нагах; у XIII–XV стст. вялікія камяні ставілі ў галавах і ў нагах. З пач. XV ст. з пашырэннем сярод балцкага насельніцтва хрысціянскага абраду пахавання на камянях, што стаялі ў галаве, пачалі выбіваць крыжы, салярныя знакі і інш. Да пач. XVI ст. нябожчыкаў абкладалі дошкамі (спачатку незмацаванымі, пазней – змацаванымі драўлянымі заклёпкамі, з сярэдзіны XVI ст. – жалезнымі цвікамі).

Сярод мясцовага насельніцтва каменных могільнікі вядомыя пад назвамі панганскіх, татарскіх, баярскіх, шведскіх могілак. Часта іх узнікненне тлумачаць як вынік «вайны са шведамі». Мясцовыя жыхары звязваюць з імі шматлікія паданні.